

מחשבות אחרי יום הזיכרון ויום העצמאות

ניסן

דעת; תורה דעת; תורה

2024 תשפ"ד

ישיבת מחנים

גיליון ג

פתיחה | ימים

דעת; תורה מבקשת להיות במה לשיח מעמיק במחשבה, הגות והיסטוריה יהודית מבית המדרש של ישיבת אור תורה מחנים שבמגדל-עוז. הפרויקט מבקש להציג מפירות בית המדרש למחשבה שבישיבה ומתורת הישיבה. עד כה הפרויקט פעיל ברשתות החברתיות וממשיך להפיק הסכת קבוע בשם 'פרויקט יארצייט' בו מארחים דמויות מהעולם הרבני והאקדמי לדיון על דמויות חשובות בהגות ובהיסטוריה היהודית.

לפניכם יוזמה חדשה של הפרויקט – חוברות סביב נושאים שיופצו מתקופה לתקופה.

בחוברות אלו נבקש לפתח מחשבות, להביא קריאות חדשות ומסקרנות, לאתגר שיח קיים ולהביא מתורת רבותינו.

כבכל שנה, ובשנה זו אף ביתר שאת, ימי הזכרון והעצמאות מעלים את שאלת מקומה של הלאומיות בעולמה של תורה, והזיקה שבין התעוררותה המחודשת לציפיית הגאולה של החכמים והנביאים. לנושא זה ולמופעים שונים שלו בדברי רבותינו מוקדש העיון בחוברת זו. החוברת נפתחת בסקירה של הנושא הכללי (2-6). עיון בדגשים שונים במחשבת רבותינו על אודות הגורם המגדיר והמאחד את היהודים, וניסיונות שונים להתאים או להנגיד בין קולות אלו למושגי הלאומיות השגורים.

לאחר מכן (עמ' 7-18) תמצאו רשימת מקורות בשלושה נושאים, מלווים בשאלות הנחיה. הנושא הראשון הוא "גאולה - ודאית או מותנית?", השני "משיח כעיקר אמונה" והאחרון, "גאולה - מלאה או חלקית?"

תודה רבה לכל השותפים ליצירה ולמלמדי הישיבה. אנו תקווה שחוברת זו תוכל לתת לעוד תלמידים ותלמידות להכיר את עולם המחשבה והדת כפי שאנו מנסים לגשת אליו, עקב בצד אגודל.

נשמח לשמוע מכם הערות ומחשבות מוזמנים להירשם לעדכונים על חוברות נוספות בהמשך במייל

daattora365@gmail.com

בברכה,
דעת; תורה

הרהור | יהדות ולאומיות

כל יהודי גדל בצל המושגים עם סגולה וקדושת ישראל ותמיד ישנה מורכבות להסביר את מהותם - מה מבטא את הייחוד היהודי? באיזה היבט של 'היהודיות' יש לתלות אותו? יסוד לחקירה זו נמצא בדברי הגמרא הידועים:

"מפני מה עובדי כוכבים מזהמין? - שלא עמדו על הר סיני. שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני - פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני - לא פסקה זוהמתן. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: גרים מאי? - אמר ליה: אף על גב דאינהו לא הוו, מזלייהו הוו, דכתיב את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה וגו'. ופליגא דרבי אבא בר כהנא, דאמר רבי אבא בר כהנא: עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו; אברהם הוליד את ישמעאל, יצחק הוליד את עשו, יעקב הוליד שנים עשר שבטים שלא היה בהן שום דופי." (שבת קמה:)

הרי לפנינו דיון של הגמרא במושג הופכי ליסגולת ישראל והוא - 'זוהמת הגויים'. התשובות שעולות מהגמרא לשאלתנו שונות בתכלית. התשובה הראשונה מדגישה את מימד הר סיני - קבלת התורה, החוקים והמשפטים, שהם אלו הקושרים ביננו לבין הקב"ה. לפי תשובה זו המשותף לקהילת היהודים הם ההוראות המצוות והמידות שניתנו לנו ברגע אחד מכונן שהשלים את הפיכת שבטי בני ישראל לעם. התשובה השנייה, מדגישה את הקשר לאבותינו - קשר גנאלוגי היסטורי, ושמה דגש על את מימד האתניות.

הייחוד היהודי ודאי קשור גם לאירועים שונים בציר הזמן (מתן תורה/ייחוד אברהם/יציאת מצרים) וגם לדמויות שונות (האבות/משה רבנו). כמוכן שבמכלול המסורת נמצא ביטויים לשני הממדים אך האם יש אחד יותר מהותי מהשני? האם ניתן לקבוע שהיבט אחד יותר מובהק מהשני, כפי שקבע רס"ג בעבר ש"אומתנו איננה אומה כי אם בתורתיה?"

לכל הפחות נצטרך להכיר בכך שקיימת מורכבות מסוימת במאזן בין הרכיב התורני לרכיב הלאומי, לכן, עלינו לעיין במונח 'קדושת ישראל' במשקפיים מדויקות יותר.

השאלות העולות מהחקירה והנפק"מ היוצאות שלה הן רחבות משמעות וגם נקשרות בתחומי ההלכה, והתיאולוגיה ביחס לאירועים היסטוריים. ניגש למלאכה דרך שאלות בוחן שניטשו בהגות רבותינו - מקומו של הגר כחלק מעמ"י ועזיבת התורה והמצוות ע"י יהודי. השאלה המאחדת היא: מהו הלוז היהודי שאי אפשר לנתק ולהמשיך לחיות?

בחינות שעולות בדברי חכמינו

ככלל בספרות ההלכתית (לדוגמא, בית הבחירה למאירי הוריות יא. ושו"ת הרשב"א, א קצד) נוכל לראות כיצד היחס למומרים מגלה כיצד אותו מומר ומשומד אמנם קידושין וגירושין וגירושין גירושין - אלא שכל עניין יהודי אחר שבו נשלל ונעלם, הווה אומר: רוב רובה של היהדות שאנחנו מגלים ורגילים להתייחס אליה, קשור בקיום הפרקטיקות ההלכתיות ודיני התורה.

כפי שניתן לראות את השאלה מתבטאת במחלוקות הלכתיות כך ניתן למצוא לה הדים בעולם המחשבה של רבותינו, כמו השאלה על האם ההבדל בין היהודי לגוי הוא בטבע או בהפרש באמונות ודעות? אחד המקורות הידועים נמצא בספר הכוזרי:

וכל הנלוו אלינו מן האומות בפרט יגיעהו מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו, אך לא יהיה שוה עמנו ... ואפשר שהיה מהם מי שלא דבק בו הענין האלהי כתרח, אבל אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר, ועוד שהשיג נח בעצמו. והיה הענין האלהי דבק בהם מאבות אבותם אל בני בנים. ואברהם סגולת עבר ותלמידו ועל כן נקרא עברי ... ובני יעקב כלם סגולה, כלם ראויים לענין האלהי, והיה להם המקום ההוא המיוחד בענין האלהי, וזה היה תחלת חול הענין האלהי על קהל, אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים ... ונראה כזה בענין הטבעי כי כמה יש מבני האדם שאינו דומה לאב כלל אך הוא דומה לאבי אביו, ואין ספק כי הטבע ההוא והדמיון ההוא היה צפון באב ואף על פי שלא נראה להרגשה, כאשר היה צפון טבע עבר בבניו עד שנראה באברהם (ריה"ל)

ריה"ל ידוע ביחסו החריף לגרים והקטע שהובא לעיל מדגיש כיצד לדעתו הענין האלוהי גנוז בעם היהודי, האירועים ההיסטוריים לא נגרמו כי אם מאותו "ענין אלוהי" שיש שהבינו אותו כמעט במושגים גנטיים ממבט כזה לגרים אין אלא לנסות ולהדבק באותו עם - אך לעולם לא יהיו שווים לו.

מנגד, יש שחוזרים לדור מצרים ודווקא שם מזהים את העניין היהודי בנורמות ובחוקים מונהגים מאשר בטבע יהודי מסוים, לדוגמא, דבריו של רבי יוחנן לוריא, רבו של אזור אלזס במאה ה"ט"ו ובעל פירוש המשיבת נפש

ונ"ל הפשט שאין הפרש בין אומות לייחס אומות ישמעאלים אדום פרס ומדי וכן כולם כ"א בשינוי דתות או בשינוי לשון או בשינוי מלבושים. ומאז כשהיו אבותינו במצרים לא היה שום מצוה בידם כמו שאמר ואת ערום ועריה, וא"כ במה יתכנו שמים שהם ישראלים שיאמר עליהם אלו הם ישראלים, כ"א שהחזיקו לשון עברי ולבוש עברי, זה שאמר שהיו מצויינים לומר עליהם בני ישראל (ר' יוחנן לוריא, משיבת נפש)

ובעל העקידת יצחק כבר מכניס את זה ממש לעלילת יציאת מצרים גופא כשהוא מפרש כי: "כי אעבר עליכם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף בהכותי את מצרים כי הפרש הדעות והאמונות יהיה פדות ביניכם לבינם" (בעל העקידה).

חידוד השאלה

עם תקדימים שכאלו לא נופתע מכך שכבר רבותינו התחבטו בשאלה, ראו לדוגמא את הניסוח היפה של חכם שאול הלוי מורטירה:

אתם קרויים אדם, ואין אומות העולם קרויים אדם' - רוצה לומר: אותו היחס עצמו בין האדם לבעל חיים, אותו היחס נמצא ביניכם לבין אומות העולם, רוצה לומר: על כללות האומות והוא הנצחיות והשארות כי כל שאר ההבדלים הם במקרים, שאפילו שלא ימצאו - לא יאבדו ישראל את צורתם והבדלם משאר האומות, אולם הנצחיות לבד הוא דבר עצמי וצוריי להם, שאם יאמר שצורתם והבדלם הוא היות בני ישראל יוצאי חלציו, איך הדבר כן?! - כי כל איש משפחה או עם אשר התייחדו, ויכנסו לברית בתנאים אשר נכנסו ישראל: במילה וטבילה וקורבן - יהיו סגולת ה' ונחלתו, ויקרא בשם ישראל

והוא ממשיך והולך למישור נוסף בדיון, לא רק שהמתייחדים מהווים קושייה על עצם הגן היהודי אלא שגם העניין של התלות בארץ, גם הוא איננו מלב העניין היהודי:

ואם יאמר ששיבת הארץ הקדושה - זה שקר גמור, שקודם שנכנסו שם נבחרו, ואחרי צאתם ממנה נאמר: 'לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם'

אם כן, נפנה אל התורה?

ואם יאמר ששמירת התורה והמצוות - זה שאינו, שכבר ידענו הכלל האמיתי: 'אף על פי שחטא - ישראל הוא', ופסוק מלא הוא: 'והעולה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אומרים נהיה כגויים, כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, חי אני ה' א-לוהים כי ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם' - רוצה לומר: אפילו ירצו להפר עולו יתברך, חלילה, על כורחם אמלוך עליהם ויהיו עמי, ואם כן הבדלם העצמי אינו תלוי בזה, שאם ישוער, חלילה, שכל ישראל יעברו בריתו, הנה עדין בסגולתם, וברור מזה נאמר בירמיהו: 'כה אמר ה' נתן שמש לאור יומם, חוקת ירח וכוכבים לאור לילה, רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו. אם ימוש החוקים האלה מלפני נאום ה', גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים'. אם כן אין צורת העם וסגולתו בקיום התורה כי על כל אשר יעשו יעמדו בסגולתם

כי על כל אשר יעשו - יעמדו בסגולתם'. העיון של חכם שאול הלוי נשאר בסימן שאלה, וגם אנחנו נמשיך להתמקד במקרה בוחן מעניין שנדמה לנו כלב אותו דיון נושן בלבוש אחר: שאלת מקום הלאומיות כגורם מתכלל ומארגן של הזהות היהודית.

לאומיות ויהדות

אני מאמין באמונה שלמה שקדושת עם ישראל הוא רק מה שנקדש במעמד הר סיני בשעת מתן תורה ויציאת מצרים, וכמ"ש והייתם לי לעם ואני אהיה לכם לאלקים, ואין לצרף לזה שום צירופים כמו לאומיות וכדומה (ר' יחזקאל סרנא)

על פי רוב, כשאנחנו חושבים על ראשית התנועה הציונית אין דבר שעולה בדמיון לפני דבריו הידועים של הרצל:

כל נדנוד מחשבה של כוהנינו ליסד שלטון דת נפר בראשיתו. אנו נדע לכלוא אותם בתחום בתי הכנסיות, כשם שנחזיק את חיל צבאנו בבתי הקסרקטין. לצבא ולכהונה נתן כבוד גדול,

כיאות לתפקידם הנכבד. אבל לא להם לחוות דעה בעניני המדינה, אשר מידה ניתן להם הכבוד, כי התערבותם תהיה לנו למכשול מבית ומחוץ. כל אדם חפשי באמונתו ובכפירתו, כשם שהוא חופשי בלאומיותו.

אחד העם מגדיל לתאר שגם אם בתחילה נדמה שיש קישור בין הציונות לדת - הרי שאין לפנינו אלא סתירה סמויה

על שאלתו בדבר הציונות קשה לי מאד לענותו דבר ברור ומוגבל אילו רציתי רק לצאת ידי חובתי הייתי יכול להביא ראיות מן התורה שאין בציונות שום סתירה לאמונה ודת כמו שכבר עשו זאת רבים מן הרבנים הגדולים במכתביהם אבל אינני אוהב לגנוב דעת הבריות על ידי אמצעים כאלו גם לפני דור אחד בעת שעמדה על הפרק שאלת האמונה וההשכלה נמצאו חכמים וסופרים שהרבו למצוא ראיות מן גדולי התלמוד וגדולי החכמים שאחריו שאין שום סתירה בין האמונה ובין השכלה ואפשר לשתייהן לדור כאחת אבל הנסיון הורה שאין הדבר כן

המהפכה הציונית לא באה כי אם על חשבון הדת - אין לשניים קיום יחדיו. הניסוחים, להבדיל, אצל הגדולים החרדים מראים נקודות דומות בהמשגות אפילו חריפות יותר, כפי שכתב ר"א וסרמן על הציונות הדתית:

הרעיון הלאומי שאינו אלא אלילי חדש והוא בכלל עובדה זרה הוליד בן ונקרא שמו דתי לאומי השם מוכיח כי התואר דתי לא יספיק לבדו ויש להשלימו בתואר לאומי השם הזה כלשעצמו מהווה כפירה באחד מעיקרי האמונה... ואם הרעיון הלאומי הוא בחינת עבודה זרה אזי הרעיון הלאומי דתי והא בחינת עבודה זרה בשיתוף.

שילובים וסיוגים

כפי שראינו, גם בקרב הוגי הציונות המוקדמים וגם דמויות חשובות מההנהגה התורנית החרדית הייתה תפיסה של הציונות כדבר שבא להחליף את היהדות, הראשונים קידמו את הרעיון והאחרונים נלחמו בו בכל נפשם. לעומת אלה, היום, כולנו מכירים ואולי אף חיים במחוזות מחשבתיים אחרים, הרואים בציונות וביהדות שילוב. אנו מכירים את המקף המחבר בין הציוני והדתי, ואולי אפילו יותר מכך את הזיהוי של 'נשמת האומה' כדבר המכונן את העולם היהודי, ובלשונו של הרב קוק:

אַרְצָה, שְׁפָתָהּ, תּוֹלְדָתָהּ, מְנַהֲגֶיהָ. וְאִם הַמָּצָא תַמְצָא בְּזַמַּן מִן הַזְּמַנִּים הַתְּעוֹרְרוֹת רוּחַ כְּזֹאת, שְׂיֵאמְרוּ כָּל אֱלֹהֵי בְּשֵׁם רוּחַ הָאֱמָה לְבַדָּה, וַיִּשְׁתַּדְּלוּ לְשַׁלֵּל אֶת רוּחַ אֱלֹהִים מֵעַל כָּל הַקְּנִינִים הַלְלוּ וּמְמַקְוֶרֶם הַגְּלוּי שֶׁהוּא רוּחַ הָאֱמָה, מֵה צְרִיכִים אֲזֵי צְדִיקֵי הַדֹּר לַעֲשׂוֹת? לְמַרְד בְּרוּחַ הָאֱמָה, אֲפִלּוּ בְּדַבּוּר, וְלִמָּאס אֶת קְנִינֶיהָ, זֶהוּ דְבַר שְׂאֵי-אֶפְשָׁר: רוּחַ ד' וְרוּחַ יִשְׂרָאֵל אֶחָד הוּא. אֲלֵא שֶׁהֵם צְרִיכִים לַעֲבֹד עֲבוּדָה גְּדוּלָה לְגִלּוֹת אֶת הָאוֹר וְהַקֶּדֶשׁ שֶׁבְּרוּחַ הָאֱמָה, אֶת אוֹר אֱלֹהִים שֶׁבְּתוֹךְ כָּל אֱלֹהֵי, עַד שֶׁכָּל הַמַּחְזִיקִים בְּאוֹתָן הַמַּחְשְׁבוֹת שֶׁבְּרוּחַ הַכְּלָלִי וּבְכָל קְנִינָיו יִמְצְאוּ אֶת עֲצָמָם מִמִּילָא, שֶׁהֵם עוֹמְדִים שְׁקוּעִים וּמְשַׁרְשִׁים וְחַיִּים בְּחַיֵּי אֱלֹהִים, מְזַהְרִים בְּקֶדֶשׁ וּבְגִבּוּרָה שֶׁל מַעֲלָה. (אורות התחיה)

היהודי, במידה בה הוא מחזיק ב'רוח האומה' למעשה גם תפוס בשורש נשמתה של היהדות, כל זאת גם אם אינו שותף לסט התרבותי המלא של שמירת תורה ומצוות: הוא חלק מעם ישראל, במובנו הרחב - לא רק 'קידושיו' ו'גירושיו' אלא גם 'גירושיו'.

היו רבנים באותה התקופה שאמנם לא נמנו על הצד החרדי, אך גילו ספקנות מול השילובים שנעשו בין הלאומיות לתורה, שהתבצעו לדעתם באופן לא זהיר. דוגמא טובה לחידוד ותחייה על השילוב נמצא בדברי הרב משה אביגדור עמיאל, שסייג את הזיהוי המוחלט: הוא לא קבע שאין כלל יסוד לאומי בזהות היהודית - רק הציע שצריך לראות אותו בצורה אחרת:

הלאומיות של הציונות החילונית יונקת את יניקתה מהשנאה, שנאת הגוים לישראל, ולא לחנם היא מרימה על נס ומראה על כל מעשיהם של האנטישמיים כמו על "תנא דמסייע", בעוד שהלאומיות שלנו יונקת דווקא את יניקתה מהאהבה, אהבת ישראל לאלקים ולכל מי שנברא בצלם אלקים. והמזרחי נכשל גם בזה, כשעשה בנידון דידן גם כן רק "כורך" פשוט, כרך את הלאומיות הידועה עם אמונת ישראל בכריכה פשוטה, והוסיף על הלאומיות הרגילה את הדת וחסל, מבלי להרגיש כלל כי קודם ההוספה צריכה לבוא מחיקה ארוכה, ואי אפשר ל"אנכי די אלקיך" שיתקבל, מבלי שיבוא גם הציווי של "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". והלאומיות החדשה, אם כי איננה בכלל "אלהים אחרים", על כל פנים היא בכלל האזהרה של "השמר לך פן תנקש אחריהם וגוי ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני, לא תעשה כן לדי אלקיך" (דברים יב, ל), כלומר, גם לדי אלקיך לא תעבוד רק מצד החיקוי של עבודת הגוים לאלהיהם, וכמובן שגם עבודת הלאומיות שלנו, אם היא באה רק מצד החיקוי של איכה יעבדו הגוים האלה, גם על זה נאמר הלאו של "השמר לך". (להערכת הפרוגרמה של המזרחי)

סיכום

ביהדות ישנם רכיבים רבים, בתקופות מסוימות בהיסטוריה נוכל לראות רכיב אחד שעולה על אחר בחשיבות ובהשפעה. בעוד לאורכה של ההיסטוריה היהודית היו רכיבים שנדחקו אל השוליים לתקופות מסוימות, התורה והמצוות מול הציונות/לאומיות היו שני רכיבים שהוסיפו להיפגש במהלך 150 השנים האחרונות והמשיגו מחדש שאלות רבות ששאלו רבותינו באופן מציאותי - מה מייחד את היהודי? האם הוא צריך לעשות משהו עבור זה "בידיים"? האם להיות חלק מתנועה פוליטית ואידיאולוגית זה מספיק על מנת לקבוע מקומך ושייכותך באתניות היהודית? או שמא אין כניסה לבריתו של עם ישראל באופן רווי ללא שמירת התורה? הציונות והגישות הדתיות השונות הציעו הצעות רבות, אך דווקא לקראת יום העצמאות היה חשוב לנו לנסות ולחשוב על המושגים - מה הם הקשרים בין הדת ללאום? האם המקף שהציונות-הדתית תמיד התהדרה בו לא הפך בפשטות לסימן שווה (=)? כפי שראינו, תורה ומצוות ולאומיות הם לא מושגים חופפים, הם מקיימים ביניהם קשרים מורכבים ולפעמים דווקא כשהם מתנגשים אחד בשני צריך להיזהר לא לתת לאחד לבלוע את האחר.

נוסיף, על דרך הדרשה, שיום העצמאות מגיע בדיוק בזמן הביניים שבין חג החירות והגאולה לחג מתן תורה - חגים שונים שביניהם ישנה ספירה והמתנה - שכן לא אחד הם!

לעיון נוסף

יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן רבים ורחבים המקורות מני ים, לכן יכולנו להציג כאן רק חלק מהמקורות ולפרוס אותם לפניכם. אבל לפעמים אנחנו מרגישים שאנחנו מעבדים את הדברים מדי ומגישים לכם משהו קצת 'נקי'. ובכלל, הכתיבה של רבותינו כל כך עשירה ומתארת כל כך הרבה מומנטים, תנועות נפש ואבחנות דקות – לכן אנחנו שמחים להגיש כמה ציטטות מדברי רבותינו לפניכם עבור לימוד עצמי ועיון נוסף. בשונה מהפעם הקודמת, נתנו כותרת לכל מקבץ מקורות וכמה מילים פותחות. נשמח לשמוע את המחשבות שלכם מהמפגש עם המבואות הללו.

גאולה - ודאית או מותנית?

אקדמת מילין | אחת השאלות העיקריות שצפה בדיונים על המדינה והגאולה היא האם יש לראות במדינת ישראל (כשלב בגאולה או כראשית צמיחת גאולתנו) כהכרח מתקיים? המדינה נמצאת על 'מסלול אקספרס' בלתי ניתן לעצירה? ואולי הגאולה הזו מותנית בדברים מסוימים שבלעדיהם הגאולה תיכנס לרגרסיה?

הרמב"ם מציג את הקריטריונים למשיח, ואת האופונים שבו אנו יכולים לדעת על מעמדו. **הרב גורן** כותב על הפוטנציאל הגלום במצבים היסטוריים כמו האחד בו הוא חי, **והרב רבינוביץ** מוסיף את התנאים אשר לדעתו קיימים וצריכים להתקיים תוך כדי תהליך זה. מכאן אפשר ללמוד גם על מצבים מעניינים - האם ישנו מציב של משיח למחצה? או גאולה שהיא בו זמנית מתקיימת ולא מתקיימת (גאולה של שרדינגר?).

רמב"ם

רמב"ם הלכות מלכים פרק יא הלכה ד

ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח, אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי. ואם לא הצליח עד כה או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו. ולא העמידו הקדוש ברוך הוא אלא לנסות בו רבים שנאמר ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהן ולברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד.

הרב גורן

הגשמת ערכי הנביאים בחיי המדינה תקדם מילוי החזון המשיחי

בסיכומו של דבר יוצא מדברי הרמב"ם הפסוקים ב"יד החזקה", שקרית סמכות ואפשרות על פי התורה והנבואה לכוונן מדינה עצמאית בא"י בזמן הביניים שבין הבית השני לתקופה המשיחית, ללא זיקה ישירה להגשמת החזון המשיחי, אלא שכל מדינה כזאת יכולה בסופו של דבר, ע"י התקדמות ותכנון מושלם על פי התורה להיות שלב ראשוני מכריע להגשמת החזון המשיחי של נביאי ישראל, בתקופה המשיחית. הדבר תלוי בהתנהגותה ובאורח חייה של המדינה וראשיה, ובהצלחותיה בקביעת המשימות הלאומיות והדתיות, כלשון הרמב"ם: "אם יעמוד מלך הוגה בתורה ועוסק במצות כפי התורה שבכתב ושבע"פ ויכול כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמות השם אם עשה והצליח ... הרי זה משיח בודאי

הרב רבינוביץ

מחשבה כי אנו חיים בגאולה המובטחת, כזו שאינה עלולה להיכשל, היא אשליה מסוכנת. שיבת ישראל לארצו היא נס שחשוב להודות עליו, אך מסוכן להסיק מסקנות חפוזות מכך

בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים... ועל דבר זה צוה בתורה, שנאמר: "וזכרת כי עבד היית" – כלומר, כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחרות ונפדית. לפיכך כשסועד בלילה הזה צריך לאכול ולשתות דרך חירות. וכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים, חייב לשתות בלילה הזה ארבע כוסות של יין - אין פחות מהן (רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז, ז) היציאה מעבדות לחירות לא ביום אחד, לא בחודש ואף לא בחודשיים נעשתה, אלא בתהליך ארוך ומתמשך שהיה מלווה בקשיים ומשברים. אפילו משה רבנו עצמו היה צריך ללמוד דבר זה. לאחר שנצטווה "לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם... פקד פקדתי אתכם... ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה, ושלחתי את ידי והפיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך ואחרי כן ישלח אתכם", הקשה פרעה את עולו ואף תבן לא נתן לעם. משה חזר אל ה' ותמה: "למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני... והצל לא הצלחתי את עמך". הרמב"ן מסביר שמשה חשב שהקב"ה יעשה אותות ומופתים ותוך ימים מעטים ישחרר פרעה את ישראל. אולם הקב"ה השיב לו: "עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם", ועל כך אמרו חז"ל: "דומה דודי לצבי – מה צבי זה נראה וחוזר ונראה, כך גואל הראשון נראה להם, וחוזר ונכסה מהן וחוזר ונראה להם" (שיר השירים רבה), וחלפה יותר משנה עד שנגאלו (משנה עדויות ב, י).

משיח כעיקר אמונה

אקדמת מילין | דיון נוסף מעניין הוא היחס למושג המשיח בכתבי רבותינו: במיוחד עם השיבה לארץ עלתה השאלה האם המשיח הוא אחד מעיקרי האמונה? האם נוכל למצוא אותו כחלק בלתי-נפרד מהליך הגאולה? הרי נכון שהוא חלק מי"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם המשיח ואפילו ניסוח זה זכה ללחן מסורתי שאנו שרים בטקסים לאומיים כ'המנון' נוסף. אך האם זו הייתה תפיסה רחבה בדברי רבותינו של המשיח כעיקר אמונה מהותי כל כך? ומה באשר לתקופות המאוחרות יותר, כאשר אנו יושבים בארצנו?

ספר העיקרים מאמר ד פרק מב

האמונה בביאת המשיח מחוייבת על כל בעל תורת משה, כמו שבארנו בפרק כ"ג מהמאמר הראשון, וזה כי לפי שבא בתורה מפורש החיוב להאמין בדברי הנביא, שנאמר אליו תשמעון (דברים י"ח ט"ו), והנביאים נבאו בביאת המשיח, הוא מבואר שכל מי שאינו מאמין בביאת המשיח הוא כופר בדברי הנביאים ועובר על מצות עשה, אבל מכל מקום אין האמנת ביאת המשיח עיקר שתבטל התורה בכללה אם לא יאמינהו האדם.

כי האמנת השכר מחוייבת על כל בעל תורה אלהית, והכופר בו כופר בעיקר, ואולם מי שיאמין שהשכר הוא לנשמות בלבד ובעולם הבא, או גשמי ולתחתית המתים, אף אם לא יאמין בשכר העולם הזה איננו כופר בעקר, אחר שהוא מאמין עקר השכר והעונש בכלל, אף על פי שיחלוק באחד ממיני השכר, תדע שהרי יש מרבתינו ז"ל (קדושין ל"ט ע"ב, חולין קמ"ב ע"א) אמרו שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ויאמינו שעיקר השכר הוא בעולם הבא, אמרו למען ייטב לך לעולם שכלו טוב, ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך.

ועל כן נאמר שאין האמנת ביאת המשיח עקר שהמכחיש ביאתו יקרא כופר בעיקר, אבל היא אמונה אמיתית יחוייב כל בעל תורת משה להאמינה, ואולם לזכור הנבואות הפרטיות המורות על ביאתו אין זו כונת המאמר ויארך הספור בהם, לפי שהמפרשים עם שהם מודים בביאתו הנה הם חולקים בנבואות המורות עליו, שהרי יש מחכמי התלמוד מי שהבין שכל הנבואות הבאות בדברי הנביאים על המשיח כלם נתקיימו בשעבר, עד שאמרו קצתם שכבר נתקיימו כלם בימי חזקיהו מלך יהודה, אמרו (סנהדרין צ"ח ע"ב) אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו מלך יהודה, ורב אשי שהשיב על הדברים הללו לא השיב אלא מדברי זכריה, שאמר הנה מלכך יבא לך (זכריה ט' ט'), והנה לא היה זה בבית שני, אבל מדברי ישעיה לא השיב עליו, נראה כי רב אשי עצמו סובר שאין בדברי ישעיה תשובה מכרחת על זה, וכן רבותינו ז"ל מסכימים שהנבואות נאמרו על חזקיהו אלא שלא נתקיימו בו, אמרו בקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח וכו', וכן מה שאמר הכתוב ביחזקאל ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך (יחזקאל ל"ז כ"ב), פירשו שזה נאמר על בית שני, וראיה לדבר מה שנאמר בפרק חלק (סנהדרין ק"י ע"ב) עשרת השבטים אינן עתידין לחזור וכו', והן דברי רבי עקיבא, ואם היתה נבואת יחזקאל עתידה איך יאמר רבי עקיבא שאין עשרת

השבטים עתידין לחזור לימות המשיח, הרי דברי יחזקאל הם בהפך, אבל נראה כי ר' עקיבא היה מפרש אותן בזמן בית שני, כי אף על פי שנאמר שם ומלך אחד יהיה לכלם למלך, אפשר שנאמר זה על זרובבל פחת יהודה או על נחמיה אם היה זולת זרובבל או על הנשיא או על המלך המולך מבני חשמונאי.

באר הגולה, רבי יהודה ליאון טמפלו

כה.ה "ואין הבדל בין המשיח שיבוא לבין המלך שישראל נכנעים תחת ידו.

כה.ט " ועדי כי אין אמונתו תלויה במשיח שאם יבוא הרי והא בשר ודם כמונו ולא יהיה אלא נביא ומלך ואם לא יבוא לא יהיה זה לפוקה ומכשול באמונתנו כי כאשר האמינו אבותינו בה אחד קודם שידעו מהמשיח דבר כן אנו מאמינים בו כמאז ומקדם. אין המשיח הזה מביא לנו לא תופסות ולא גרעון באמונתנו שאין בין העולם זהה לימות המשיח אלא שעבוד מלוכיות בלבד. ... על כן פזרו ישראל את עצמן בגלות תחת כנפי המלכים ושם מתפללים בעד שלוות המלכים והשרים שהם אלנו משיחים בזמן הזה שכל המכניסי ישראל בארצו ועושה עמהם טובות נקרא משיח כמלך כורש שלא היה מישראל והכתוב קורא אותו משיח בשביל טובות שעה לישראל. ... לא נצטרכנו אז ללמוד מלחמה.

ספר החיים - חלק גאולה וישועה (רבי יאיר אחיו של המהר"ל)

ואנו רואים שמה לא הזכיר נחמת הגאולה אחר תוכחת משנה תורה כדרך שהזכיר אחר תוכחת תורת כהנים. וכל זה שאף על גב שוודאי שביאת המשיח הוא אמונה אמיתית מכל מקום חלילה שיפול בשביל זה אמונת ישראל כדרך שיפול אמונת הנוצרים בשביל זה והן יקטלנו בגלות לו נייחל שכך נצטוונו לעבדו בכל נפשינו ובכל מאודנו גם לא הזכיר משה בתוכחה ההיא רק גאולת התשובה שנאמר ושבת עד ה' אלקיך וגו' אבל הגאולה של בעתה אחשינה לא הזכיר משה לפי שמדבר על הדור שנחרב הבית בימיו שנאמר והשיבך ה' באניות וכו' ואותו הדור ידעו שהוצרכו להתיימשך מן הגאולה של בעתה אחשינה כדפרשתי לעיל והזהיר אותם משה שאף על פי כן יעמדו באמונתם לפי שאין האמונה תולה בזה כדפירש וגם עדיין נשאר לפנייהם גאולת התשובה:

הרב ריינס, ספר אורה ושמחה (שער ז', פרק ז', 195)

מראשי יסודי האמונה הוא להאמין בשיבת ישראל לארצו, כי לא יצוייר עם מיוחד שיהיה מפורד ומפורד כל ימיו בין העמים ולא יהיה לו ארץ מיוחדת, ועל כן העממות הוא היסוד הראשי באמונת ישראל, וגם בעת שהם מפורדים בין העמים נקראים בשם עם מיוחד בגלל תקוות שובם לארצם, ועל כן מעיקרי האמונה ושורשיה הוא להאמין בשובם לארצם, כי עם מיוחד עם דת ואמונה מיוחדות מצוייר רק בעת שיש לו ארץ נושבת או שיש לו תקווה לשוב אל ארצו, אבל לולא זה אינו מצוייר עם מיוחד עם אמונה ודת מיוחדות.

ר' אבינר, מאמר לפרשת האזינו תשע"ו

השוני בין תהליכי הקצה לאמצע

כאמור, התהליך האמצעי בין הבחירה הישראלית לגאולה, הוא תהליך הכולל סיבה ותוצאה, כל חטא גורר אחריו עונש, מציאות תלות מעשים. לעומת זאת תהליכי בחירת עם ישראל והגאולה הינם תהליכים שאינם סיבתיים אלא תהליכים עצמיים.

יש שתי מחשבות קיצוניות מוטעות, המחשבה האחת הינה החשיבה שתהליך האמצע מתנהל בצורה של שכר ועונש, כך גם תהליכי הקצה, בחירת עם ישראל והגאולה תלויים בצדקתינו, והגאולה תבוא רק כאשר נהיה זכאים לכך. המחשבה הקיצונית השנייה הינה לחשוב שכפי שבחירת האומה הישראלית והגאולה לא נבעו מסיבה מסוימת אלא מאהבת ד' אותנו, כך גם כיום, כאשר נחטא היום, בתהליך הביניים, לא נקבל על כך עונש בזכות סגולתנו. אמנם כמובן שגם כעת הננו בניס לבוראינו, אך כאשר אנו חוטאים ד' מענישנו. דבר זה דומה לאב שאינו חוסך ענשים מבנו כאשר בצורה שאינה ראויה, עם זאת הבן לא חדל בכך להיות בנו של אביו, כך גם עם ישראל למרות חטאיו והעונשים, נשאר תמיד עם סגולה.

כידוע, התיאולוגיה הנוצרית נוגדת את ההבנה הזו וסוברת שבחירת עם ישראל נבעה בזכות מסוימת, וכעת, לאחר חטאי עם ישראל ד' חזר בו מבחירתו זו, וכעת עם ישראל כבר איננו העם הנבחר. על כן הנצרות סברה שסופו של עם ישראל להירקב ולהיעלם בגלות. אמנם, המציאות לא תאמה לציפיותיהם וכיום גם הנוצרים רואים, על כרחם, שהגאולה היא זו שכרתה ברית לעם ישראל למרות חטאיו הרבים ולמרות שעדיין לא שב בתשובה שלמה עם ישראל חוזר לארצו ומקים מדינה.

על כן, בהתחלה ניסה האפיפיור למנועת את הקמת המדינה וכאשר לא הצליח בכך ניסה להתכחש לקיומה, ולבסוף בלית ברירה הכיר במדינה, אך סייג זאת באומרו שמדינה זו הינה זמנית ותעלם בהמשך. לבסוף הסיקו הנוצרים שאם עם ישראל חוזר לארצו למרות שעדיין לא שב בתשובה, בוודאי שהשיבה לארץ נועדה להקל עליהם את מלאכת הניצור, שלא יעבדו בצורה קשה לנצר יהודים אחד אחד, אלא יוכלו לנצר את כל המדינה בבת אחת. על כן, מנסים הנוצרים לסוגיהם לנצר את עם ישראל בעיקר על ידי קירוב לבבות בדרך של אהבה, ידידות ותרומות כספיות.

כל זאת מכיוון שהנצרות בטוחה שכפי שכיום המציאות פועלת בצורה סיבתית, כאשר אדם מקיים מצוות הוא ישיג ברכה, וכאשר הוא חוטא יקבל עונש, כך גם בחירת עם ישראל הייתה בזכות וכעת לאחר שחטא, ד' חזר בו מבחירתו בנו.

השפעת מעשינו על התהליך האלוהי

תהליך האמצע בו מופיעות נפילות ועליות הינו תהליך אנושי הנקרא 'זעיר אנפין', הדברים לא ברורים וישרים. לעומת זאת, תהליכי הקצה הינם אלוהיים, בחירה אלוהית, תוכנית אלוהית ארוכת טווח שאינה תלויה בדבר הנקראת 'אריך אנפין'.

הרמח"ל בספרו דעת תבונות מבאר שיש שני סוגי הנהגות בעולם, הנהגת המשפט והנהגת הייחוד. בהנהגת המשפט, נראה לכאורה שהדברים מתנהלים לפי הבריות, כאשר אדם חוטא הוא נענש. אך לפי הנהגת הייחוד כלל לא בודקים את מעשי האדם, לד' יש את החשבונות שלו כיצד לנהל את העולם ודברים אלו כלל לא נוגעים לנבראים. אנו לא מסוגלים לשנות את חשבונות אלא רק לאחר את אותם. דבר זה רמוז במושג 'אלוהים אחרים', מדוע ניקראים אחרים? שמאחרים את החשבון, מאחרים את הגאולה. ד' מייעד לנו טובה באחרית הימים, הופעת מציאות זו אינה תלויה בנו, לבסוף היא תופיע, אלא שאנו מסוגלים לעכבה על ידי מעשינו או להקדימה.

כך כתב גם הרמב"ם בהלכותיו, שתשובת האדם, והטבת דרכיו מסוגלת לקרב את הגאולה (הלכות תשובה ז ה): "כל הנביאים כלן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם ומיד הן נגאלין". לכאורה יכולנו להבין מכאן שללא תשובה לא תהיה כלל גאולה, על כן מבאר שם הכסף משנה את כוונת הרמב"ם: "בפרק יום הכיפורים (יומא פז): "גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה". הכסף משנה בא לשלול כאן הבנה חמורה שהיינו עלולים להבין, הרמב"ם לא התכוון לומר שהגאולה תלויה בדבר מסוים, ש"אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" ואם אין עושין תשובה לא תהיה גאולה. אלא כוונתו לומר "אין ישראל נגאלין אלא בתשובה" מכיוון ש"גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה", וללא התשובה מי יודע עד מתי היא תידחה? ועל כן כתב הרמב"ם שעל ידי התשובה ישראל ימהרו את קץ הגאולה.

המחשבה שהגאולה תלויה בישראל אם יעשו תשובה גם אינה הגיונית. הרי אם ישראל לא יעשו תשובה, אז לעולם לא תהיה גאולה, ועולמינו נברא לשווא! מציאות כזו אינה אפשרית, זה כביכול לומר שאלוקים נכשל בבניית עולמינו, ניסה לברוא עם ניבחר שיקדש את שמו בעולם ולא הצליח בכך. המהר"ל כותב על מחשבה זו בספרו דעת תבונות שזו כפירה, בדיוק כפי טענת הנוצרים, שישנה אפשרות שאלוהים טעה בבחירתו בעם ישראל, וטעה בכך שברא את עולמינו. על כן מוכרחים אנו להבין שאלוהים אינו עושה טעויות, הוא אינו אנושי, התהליך המתחיל בבחירת עם ישראל ומסתיים בגאולה אינו יכול להשתנות. עם זאת כאמור אנו מסוגלים במעשי ידינו לקרב את הגאולה ולאחרה.

הרב אהרון ליכטנשטיין, תהליך וסיום בהיסטוריה, מתוך: מוסר אביב

העיסוק ביעד וסיום ההיסטוריה תופסים, אם כן, מקום נכבד במחשבת היהדות ובתודעת היהודי. החזון האסקטולוגי, אם כבפרטי ספר דניאל ואם כשאיפה כללית ליום גדול ונורא בו "ונשגב ה' לבדו", נמנה בין מוקדי הנביאים מכאן, ומאווי כל יהודי מכאן. חז"ל הדגישו נימת הכמיהה והכיסופים לגאולה, כמציאות וכחיוב, כנחלת כל ישראל ...

לחזון ולצפייה ישנם, כמובן, גוונים שונים. לא הרי הבנת הרמב"ם כתפיסת ר' יהודה הלוי, ולא הרי השגת שניהם כהרי שאיפת בעל העגלה התמים והפשוט. אך עצם המושג מהווה מכנה משותף המלכד המחשבה המסורתית על כל זרמיה וגוניה. לא כולם קיבלו פסק הרמב"ם 12 שיש לכלול "הכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל" בין אלו אשר אין להם חלק לעולם הבא. ר' יוסף אלבו, 13

למשל, תמה כיצד ניתן לחרוץ משפט כזה על רבי הלל שקבע כי "אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה".

אך אין ספק שמבחינה רעיונית והיסטורית האמונה בביאת וימות המשיח - הווה אומר, בהיסטוריה כבעלת ייעוד וכיוון - היא מאבני הפינה בהשקפת עולמה של היהדות.

ניתן היה להרחיב הדיבור על נושא זה, הן על מקומו במחשבת ישראל כשלעצמה והן על גלגוליו הרבים במסגרות אחרות, אם דתיות ואם חילוניות, מן הנצרות והאיסלאם עד קומטה, הגל, ומארכס; ואמנם קיימת ספרות ענפה העוסקת בשני התחומים. אך אני רוצה דווקא להתמקד בפן שני, פן הנראה לי כחיוני והכרחי לאיזון - או, יותר נכון, להשלמת - הרעיון והחזון המשיחי. אין עיסוקי כאן בימות המשיח אלא בעולם הזה; בהווה, לא בעתיד; לא במחר, ואם מחר שהוא לאחר זמן, אלא ב"היום", בו כולנו חיים. ואני רוצה, תוך כדי הדיון, להתמודד - אם תרצו, אפילו להתפלמס - עם גישה הרווחת כיום בציבור היהודי - בעיקר, באגף ה"דתי-לאומי" שבו.

תפיסת התהליך ההיסטורי השוררת ברחוב היהודי ניתן לסכם בכמה משפטים:

ההיסטוריה האנושית בכלל, ותולדות ימי ישראל בפרט, הם תהליך המוביל - או, אם נעדיף המובל - לקראת יעד מסוים. הגשמת היעד תהווה גולת הכותרת של ההיסטוריה והיא תצדיק למפרע את המאמץ המושקע בה והעוול והסבל הנראים בה. היא, ורק היא, מעניקה משמעות לחיי כל יחיד ו"קיום האומה. היא, ורק היא, מקנה ערך לשנות דור ודור. כל תקופה מהווה שלב בתנועת והתקדמות עולם ומלואו לגאולתו, ולו ניתן היה להעלות על הדעת, חס ושלום, שעולם כמנהגו ינהג עד בלי ירח, שמציאותנו האפרורית תונצח לעד, הרי שההיסטוריה וכל המתרחש בה היו נשארים נטולי משמעות וחשיבות. בלעדי צפיית תפארת ופורקן המחר, אין טעם של ממש לחיי היום. חשיבות היום הזה נעוצה בעובדה שהוא מקדם ומקרב את היום ההוא. ההיסטוריה כולה היא מאבק קוסמי בין כוחות טוב ורע, והניצחון המיועד לכוחות הטוב יצדיק את המהלך כולו. ביום כל גיא יינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה, ייושרו כל ההידורים ויתוקנו כל העיוותים. לכשיבוא סוף סוף הכל על מכונו בשלום, יתברר שכל הסבל שליווה את האנושות לאורך דרכה לא בא אלא לסלול דרך לתקן עולם במלכות ש-די, ואיננו, אם כן, אלא טוב מוסווה. אם ניתן לומר, מצד אחד, שהקרבת היום למען המחר היא המאפיינת את המוסר העליון, הרי שהגשמת המחר, מאידך, היא המצדיקה את האתמול.

דומני שסיכום זה מתאר, בצורה כללית אך הוגנת, את הגישה הרווחת. אך לגישה זו אני מתנגד בכל תוקף. אינני דוחה, חס ושלום, הצפייה לישועה והכמיהה לעתיד כשלעצמן. אך אני שולל לחלוטין תפיסה הגורסת כי ערך היום תלוי כל כולו במחר; כי חיי הפרט שואבים משמעות רק מייעוד הכללי; וכי התיקון העולמי המיועד כמוהו כפתרון בעיית הרע הנוכחי. כאיזון להשקפה עתידנית, יש להדגיש דווקא את ערכו העצמאי של היום - אפילו היום המנותק לגמרי מן המחר וייעודיו ... מפני שהקיום כשלעצמו, מפני שהמעשה והחוויה הבודדים הם בעלי ערך עליון. "היום לעשותם".

הדברים נעוצים במשנה מפורשת: "הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא".

... וכבר הטעים את הדברים מרן ר' חיים מולוזין, בפירושו למשנה:

"כי העובד על מנת שלא לקבל פרס עובד כמ"ש דוד "גמול על עבדך אחיה ואשמרה דברך", כי ביקש דוד שינתן לו גמולו בזה העולם והוא שיחיה ויזכה לשמור דברי ה' וזה יקר בעיניו מכל נהרי עדן". 19. הליכותיו של רבו של ר' חיים, הגר"א מווילנא, ברוח זו, מפורסמות. שנה אחת, ראה אתרוג מיוחד בהדרו וביקש לקנותו, ברם, בעליו סירבו למוכרו בכל ממון שבעולם עד שהציע הגר"א לקנותו תמורת שכרו בעולם הבא. המוכר קפץ על המציאה והגר"א, מצדו, העיד על עצמו שמעולם לא קיים מצוות ארבעה מינים מתוך חדווה של עבודת ה' [249] צרופה כבשנה זו. ושוב, בשוכבו על ערש דווי, בכה תמרורים - מפני שעמד להינתק מזירת קיום תורה ומצוות, מעולם השעות היפות של תשובה ומעשים טובים.

הרב אהרון ליכטנשטיין, באור פניך יהלכון עמ' 108

יהיה ההסבר אשר יהיה, העובדה כשלעצמה ברורה: אבד לציבור הדתי - לאומי בארץ האיזון בין שני סוגי הביטחון. הדבר השתקף, ועדיין משתקף, במערכת החינוך. חינוכנו היטב לביטחון של אמונה, דיברנו על תהליכי גאולה, בנינו תקוות, בישרנו גדולות; אבל לא חינוכנו מספיק לביטחון האהבה, לדבקות בקב "ה ללא סייג וללא תמורה. לא חישלנו את בנינו ואת עצמנו לקראת אפשרות של משבר, לא לימדנו שיש לשיר את שיר ה' אף על נהרות בבל. לא אפשרנו לעצמנו להתמודד נפשית עם הסכנה של נסיגה לאומית. חינוכנו את תלמידינו לקראת הערכת "הקומדיה האנושית", אך לא לקראת "הטרגדיה האנושית", בחיי הפרט או בחיי הכלל, אמנם הצלחנו לחנך את הדור הצעיר למסירות נפש אישית למען העם והארץ, והיה זה הישג חינוכי עצום. כל זאת הושג בתקופה אופטימית של בטחה, שהקרבת יעלה לרצון, מפני שהוא מקרב את הגאולה. המנוע של התהליך הזה היה ביטחון האמונה, ביחס לכלל, אם לא ביחס לפרט. אני חושש שכיום אנחנו מתחילים לשלם את מחירו של חוסר האיזון הערכי הזה, ואין לנו דרך אלא לתקן את הטעות. מחובתנו להפנות יתר תשומת לב לביטחון האהבה, לפתח נכונות להיאחז בקב"ה פשוט מפני שהוא צור מבטחנו, ותהיינה התוצאות מה שתהיינה. אנחנו חייבים להתמודד עם הממד הטרגי של הביטחון, לעורר מחדש תחושת "הן יקטלני לו איחל". פסוק זה מבטא את תמצית הביטחון היהודי מול מצבים טרגיים. אקווה, שלא תחול כאן אי - הבנה בדבריי. אינני מציע שנזנח, חס ושלום, את ביטחון האמונה. אני אישית, רווי אמונה שורשית, כי לא יטוש ה' את עמו, ושקיומנו כעם בארץ הקודש מובטח. אני מתאמץ כמיטב יכולתי להעביר אמונה זו לילדי ולתלמידיי. עם זאת, אני גם סבור שבעת ובעונה אחת, עליי להשריש בהם את ביטחון האהבה, וזאת לא כמעין פוליסת ביטוח רוחנית, אלא מפני שההקרבה והדבקות חיוניות כשלעצמן, אף בנסיבות החיוביות ביותר. היכולת לבטוח תוך כדי ייסורים חשובה לאדם, אף אם נדמה לו שייסורים אינם צפויים באופן.

גאולה - מלאה או חלקית?

בכל פעם שאנו חושבים על גאולה, אתחלתא דגאולה, ראשית צמיחת גאולתנו עולה השאלה האם המצב הנוכחי של מדינה ריבונית חילונית היא בהכרח גאולה מלאה? האם היא עתידה להיות שכזו? או שמא יש מצבים שהם טובים ויש להם ערך באופן חלקי? החת"ם סופר מגדיר מצב ביניים אשר הוא חיובי אך הוא לא גאולה שלמה, ולא צריך לחשוב עליו כך. הרב צירלסון והרב וולגמוט דורשים בדבר האלמנטים החיוביים אשר קיימים במציאות הציונית ומברכים על כך, אך גם עומדים על המורכבות ועל הדברים שלא נוכחים עדיין. הרב אונא כותב על הגאולה השלמה, איך היא עתידה להיראות ועל הפער בינה לבין המציאות.

חתם סופר על התורה

והנה אפשר כבר היה ראוי מכמה פעמים להיות נגאלים גאולה שאינה שלימה, או לשום שלום בינינו ובין או"ה אשר אנו שוכנים בצילם או יותר מזה להיות גאולים ממש כמו בבית שני וכדומה, אבל אין חפץ בזה, כי א"נ אנחנו אפשר שנתפשר ונקבל גאולה כזה רק להיות גאולים מ"מ אבותינו הקדושים לא יתרצו עתה כ"א בגאולה שלימה וטוב לישראל לסכול אורך [הגלות] כדי שתהי' בסוף גאולה שלימה כנ"ל.

הרב צירלסון, הקוץ שבקץ

אכן בעמלנו לא נחטא מאומה, ואדרבה נרוויח, במה שבאמצעותנו נתפתח הרבה במדרגת השתלמות האנושית, שבזה נשלים רצון העליון הנעלם מאתנו – כך, ממבט כזה עצמו, בגשתנו לבנות בעמל כפינו נהרסות ארצנו הקדושה, מלבד שבזה לא נועזע במאומה את היסוד השנים עשר, כי אם שנרוויח עוד מהנקודה הדתית הרבה: יישוב הארץ מצד עצמו, שהוא מצווה המתמדת גם בהיותנו בגולה; קיום המצוות התלויות בעבודת אדמת קדשנו; עבודת השדה וחרושת המעשה בתור מקור מחייה לרכבות נפשות המתמוגגות כעת בבטלה וברעב, לבלתי נוסף היות מנוד ראש בגוים עקב עניותנו המנוולתנו באחיזת מאזני כנען ופנקס הנושך¹; ועל הכל – התאחדות כל מפלגותינו, הרחוקות מאד אישה מרעותה, במרכז שאיפה אחת כללית, אשר רב טוב צפון בזה לבית ישראל.

ואחרי הכלל שמסרו לנו רז"ל בדרשת "בעתה אחישנה": "זכו – אחישנה; לא זכו – בעתה" (סנהדרין דף צ"ח ע"א), נקוה, כי תוצאת הרווח ההוא תהיה אחת מהשתיים: אם מעשינו ההם בהר ציון יירצו לפני אדון כל, הלא יחיש לנו גאולתנו, ככל אשר דיבר ביד עבדיו הנביאים; ואם, אף אחרי כל אותה ההשתדלות, לא תכריע עוד זכות כזאת את הכף, תהיה הגאולה מתי שתהיה בעתה, ולנו תהיה צדקה על כל מפעלנו הטוב ההוא... ובכן אין לערבב המושגים. הציונות הצרופה יכולה להתקיים בלב ציוני אמתי גם בבלי היותה תלויה במחשבת מוחו על אודות הגאולה, בהיותן באמת שני עניינים נפרדים:

¹ כנראה כוונתו לרוכלות ולהלוואה בריבית, אליה נדחקו היהודים. 'כנען' הוא ביטוי לסוחר, והכותב מרמז לפסוק בהושע (יב, ח) "כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֵאֲזַי מֵרְמָה לַעֲשֹׂק אֶהְבֵּ.".

הגאולה היא מהדברים שכיסה עתיק יומין, והציונות - מהנגלות לנו, לכן עלינו לעמוד לטובתה, מפאת הבנת תועלתה רבת הערך; מבלתי בוא עד חקר הסיבות שיכולות להסתבך ממנה, בעת שנשגב מאתנו, קצרי הראות, לראות מאומה מראש בחזון השערותינו הקלושות והפורחות באוויר, אשר כל רוח מצויה תנדפן כעשן.

יסודות חינוך הדת לדור, הרב יהודה וולגמוט

"עם ישראל שב אל שפתו ואל אדמתו. אלפים ורבבות מישראל מדברים את שפת הנצח... ואדמת ישראל, ארץ האבות, נתעוררה מתנומתה, ועם כל הצרות והעכובים שבבנין הארץ ועם כל החסורנות הרוחניים והנפשיים שיחסרו בו ואשר לא יאות לפרטם - עובדה היא כי האידיאליזם של הנוער העברי מתגלה באופן נפלא... כעת כך טוענים רבים, ערפל על האומה הישראלית. אבל אין ערפל אלא ביחס לאור... אין דת בנמצא שתערפל את דת ה'... מי מעכב? שאור שבעיסה. אותו יצר הגאווה הלאומית, אשר יעורר את האדם להיות רודף אחרי רהב ולהתלוץ בכל תרבות ולשעבד כל צדק - זהו מקור כל הרעות שבעולם, והיהודי המאמין המקיים 'בינו שנות דור ודור' מיטב לדעת: "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבודות מלכיות בלבד"

למען האחדות והייחוד, הרב אונא

... אבל אפשר מאוד שהמטרה לא תושג ואז תבוא אכזבה נוראה בייחוד בחוגי הנוער שספג בתוכו מליצות לאומיות וסכנה רבה צפונה בתוצאותיה. סך הכל הציונות השיגה גדולות, על ידו נגאל חלק הארץ, על ידה נהפכו שטחי מדבר שממה לארץ פוריה, על ידה נתאפשר לרבבות אחינו לבוא לארץ ישראל ולהינצל ממזימות אויבנו בנפש. וגם אחרי המלחמה תוכל להיות הרווחה לישראל על ידי הציונות אם תושג עלייה מורחבת שתביא הצלה לאלפי רבבות מאחינו. אבל לא נדבר על גאולה שלמה כל זמן שאין נותנים שלטון לתורה בחיים הציבוריים. הגאולה החומרית מכבלי העבדות יכולה להיות אתחלתא דגאולה. אבל אם מתספקים בזה וקוראים את זה גאולה שלמה זהו באמת בגידה בתקוות ישראל העתיקה.

מדינה, ארץ וריבונות

אקדמת מילין | במדינת ישראל מושגים רבים נפגשים - מדינה יהודית ודמוקרטית ארץ הקודש יחד עם ריבונות. לעיתים רבות המושגים נשזרים וגורמים לתחושה שאנחנו צריכים לטפח יחס חיובי או שלילי אחיד אליהם, כאילו מדובר בחבילה אחת. מעניין לראות שרבותינו גילו הפרדה עמוקה בין יסודות שכיום נדמה לנו שהם משלימים יחד עם ברכה על הטובה באה ביקורתיות בריאה לאלו שאינם מתכתבים ישירות עם תורתנו.

הרמ"א עמיאל, לנבוכי התקופה

"והציונות המכרזת על מדינה עברית בארץ ישראל, שתתייחס באופן ניטרלי לתורה, אף על פי שמאידך גיסא תסכול כל יחיד שירצה לקיים את התורה – כפירה היא בעיקר העיקרים של היהדות, כי אין אומתנו אומה אלא בתורתיה. כאן פרי ההתבוללות, שאיננה מבינה שום דבר מקודשי ישראל אלא על ידי כלי שני של העתקה לועזית, וכמו המתבוללים – כך הציונים לא מצאו העתקה אחרת למושג תורה שלנו, אלא את המילה הלועזית "רליגיון", ולא הבינו ולא הרגישו כי קדשי הקדשים שלנו בלתי ניתנים להיתרגם בשום לשון, וכל התרגומים והעתקות שנבראים באופן מלאכותי למושג תורה לא יתאימו כלל אל האמת, והתורה היא רק תורה ולא שום דבר אחר! בעוד שה"רליגיון" אצל כל אומה הוא רק בבחינת צורה – הנה התורה שלנו היא בבחינת עצם, וההבדל בין עצם לצורה הוא פשוט וברור לכל: אפשר להיות פושט צורה ולובש צורה, אבל אי־אפשר להיות פושט עצם ולובש עצם, כי כשנפשט העצם מתבטל הדבר לגמרי...ההנחה, כי אפשר לאומה הישראלית שתתקיים בארץ ישראל בלי דת לגמרי – זו גופא היא כפירה בעיקר העיקרים."

רש"ר על התורה

אשר אתם באים שמה - אתם העם היחיד שיש לו חוקים לפני שיש לו ארץ, לומר שהם לא אמצעי להוויית העם, כי אם תפקידו של העם. על ידי התורה אתם עם ומקבלים את הארץ-כדי לקיים את התורה, התורה היא אבסולוטית, ולא הארץ והמדינה. (דברים ד ה)

הרב יצחק ברויאר

"מטרתנו היא משטר פוליטי הנותן ערובה לעליה חופשית ולפיתוח הארץ [...] בשבילנו אין המדינה מטרה לעצמה. כן! מכחישים אנו את עקרון הריבונות משום שאנו מאמינים, לפי מסורתנו, כי הריבונות היא שורש הרע בעולם ושורש כל המלחמות בין העמים הריבוניים. אנו סבורים כי הצדק צריך להכריע ביחסים בין העמים, הצדק האובייקטיבי"

מוזמנים להאזין לפרוייקט יארצייט בפלטפורמות ההסכתים השונות:

הרב קוק, חת"ס סופר, מנחת חינוך, אנדרה נהר,
 הרב אריה בינה, הרב חרל"פ, הרב שלמה פישר,
 הפחד יצחק, קצות החושן, השרידי אש,
 הרוגוטשובר, הגר"ש ליברמן, ר' יוסף קארו, רס"ג,
 הבעש"ט, הרב מוהליבר, רבנו תם, הרב אלחנן
 וסרמן, ריב"ש, ר' יהונתן אייבשיץ, פרנץ רוזנצוויג,
 הערוך לנר, רס"ד ואלי, ר' יצחק עראמה,
 הרשב"א, החיד"א, הכתב והקבלה, הרב אליהו
 טואף

2024 תשפ"ד

ישיבת מחנים

גיליון ד

הסכתי מחנים

